

काही आठवणी (भाग २)

ललिता फडके

मुंबईतले पहिले 'गीतरामायण' पुणे रेडिओवरून गीतरामायण सादर करताना बाबूजींची अनेकदा फार ओढाताण होई. कधी गाणे उशिरा हातात मिळे - मग तालमीला पुरेसा वेळ मिळत नसे. कधी योग्य गायक न मिळाल्याने स्वतः बाबूजीच ती गाणी गात असत. श्रोते साडेआठच्या

ठोक्याला रेडिओला फुले वाहून कान लावून बसलेले असत. त्यावेळी प्रत्येक घरी रेडिओ नसल्याने गाणे ऐकण्यासाठी रस्त्यावर बाहेरही लोक एकत्र जमत.

पुणे 'आकाशवाणी'वरचे सादर होणारे कार्यक्रम, 'गीतरामायण' मुंबईला ऐकू येत नसे. त्यामुळे मुंबईकरांना 'गीतरामायण' हा प्रकार काय आहे, ते माहीत नव्हते.

अंदाजे १९५७ मध्ये श्रीगणपती-उत्सवात हिंदू कॉलनीत ह्यांचा कार्यक्रम ठेवण्यासाठी काही विद्यार्थी आमच्या घरी आले. ते बाबूजींकडे सुगमसंगीताचा कार्यक्रम मागत होते. मी त्यांना म्हटले, "सुगमसंगीताएवजी 'गीतरामायण' का नाही ठेवत?"

"गीतरामायण म्हणजे प्रवचन आहे का? ते काय आहे आम्हांला माहीत नाही" असे ते विद्यार्थी म्हणाले. मग मी त्या मंडळींना सांगितले, "'गीतरामायण' ही एक रामकथा आहे व ती सर्वाना आवडेल." त्यावर असेसुद्धा म्हटले की, "तुम्हांला जर तो कार्यक्रम आवडला नाही, तर पैसे देऊ नका."

शेवटी हिंदू कॉलनीत 'गीतरामायण'चा कार्यक्रम ठरला. दोन्ही बाजूंचे रस्ते-गॅलच्या माणसांनी गच्च भरून गेल्या होत्या. बाबूजींचा प्रत्येक कार्यक्रम रंगतोच. त्यातच हा मुंबईतला पहिला 'गीतरामायण'चा कार्यक्रम होता. तो खूपच रंगला. कार्यक्रम संपला आणि कॉलेज-युवकांबरोबर बाबूजी घरी आले. त्या मुलांनी बाबूजींचे पाय धरले व म्हणाले, "आम्ही इतक्या चांगल्या कार्यक्रमाला मुक्कार होतो. वहिनीसाहेबांनी हे आम्हांला सांगितले म्हणून खूप छान झाले." त्या मुलांनी ठरलेल्या पैशांपेक्षा दुप्पट पैसे बाबूजींना दिले.

त्या दिवसापासून 'गीतरामायण'चे कार्यक्रम मुंबईला सुरु झाले. 'गीतरामायण'ची वही हरवली!

बाबूजी पुण्याहून मुंबईला एकदा आगगाडीने आले. दादरला टॅक्सी केली. टॅक्सी रानडे रोडवरून धावू लागली. संध्याकाळी सातची वेळ होती व रात्री नऊ वाजता 'किंग जॉर्ज शाळ'च्या पटांगणात कार्यक्रम होता. आपल्याला आज खूप उशीर झाला आहे, त्यामुळे रियाज करायला वेळ मिळणार नाही, हे ह्यांच्या ध्यानात आले. रानडे रोडवर संध्याकाळी नेहमीच खूप गर्दी असते. गाडी चालवणे म्हणजे एक प्रकारची सर्कसच. गाडी चालू असताना ड्रायव्हरच्या मागच्या बाजूचे दार अचानक उघडले गेले. ते बाहेरच्या एका माणसाने धाडकन लावूनही टाकले. ह्यांना काय झाले, ते कळलेच नाही.

टॅक्सी घरी आल्यावर सामान काढताना ह्यांच्या लक्षात आले की, आपली शबनम हरवली आहे. ड्रायव्हरने व ह्यांनी खूप शोधाशोध केली, पण पिशवी काही सापडली नाही. सामान घेऊन हे घरात आले व मला म्हणाले, "माझी पिशवी हरवलीय आणि त्यात 'गीतरामायण'ची वही होती. आज माझा कार्यक्रम आहे. मी कसा गाऊ?"

त्यावेळी ह्यांना चष्मा लागला होता. त्यांना सर्व 'गीतरामायण' मी जाड पेनने चटकन वाचता येईल, अशा पद्धतीने लिहून दिलेले होते आणि आता तीच वही हरवली होती. मी त्यांना म्हणाले, "अजून एक तास आहे. मला जेवढी गाणी लिहिता

येतील, तेवढी मी लिहून देते. उरलेली गाणी तुम्ही 'गीतरामायण' पुस्तकात बघून म्हणा." तेव्हा ते म्हणाले, "मला गाताना प्रेक्षकांकडेही बघावं लागतं. तिथून परत पुस्तकाकडे बघितलं तर पुस्तकातली अक्षरं चष्मा लावला तरी कळत नाहीत." मी म्हणाले, "तुम्ही चौदा गाण्यांची यादी द्या. प्रेक्षकांमध्ये माझ्या ओळखीची माणसे भेटील. कार्यक्रम चालू असताना त्यांच्याकडून मी एक एक गाणं लिहून घेईन."

त्यांचा माझ्यावर विश्वास होता. मी स्टेशनरीच्या दुकानातून कागदाचे मोठे ताव आणले. जाड शाईची बॉलपेन्सही आणली. आम्ही कार्यक्रमाच्या ठिकाणी पोचले.

बाबूजींचे मित्रच व्हॉलेंटियर होते. त्यांपैकी एकाला मी माझी अडचण सांगितली. प्रेक्षकांमधून अक्षराचे नमुने मागवून ज्यांचे अक्षर उठावदार होते, त्यांच्याकडून गाणे लिहून घ्यायचे ठरवले. त्यासाठी त्यांना कागदाचा एकेक ताव दिला. बाबूजींना कागद जसा वहीच्या दोन्ही बाजूंसमोर दिसावयास पाहिजे असे कागद दुमडून दिले. अंतरा झाल्यावर एक एक रेघ मध्ये सोडावी लागते, हेही सांगितले. पहिली दोन गाणी मी लिहिली होतीच. त्यानंतर गाण्याचा कोणता क्रमांक प्रथम येतो, तेही त्यांना सांगून 'प्रथम तेच गाणे लिहा, नंतर दुसऱ्या क्रमांकाचे गाणे लिहा,' असे सांगितले. 'गीतरामायण'चे एकच पुस्तक असल्याने एक गाणे लिहिल्यानंतर दुसरे गाणे लिहावे लागणार होते.

इकडे नेहमीप्रमाणे कार्यक्रम सुरु झाला. गाणी लिहून होत होती व स्टेजवर जात होती. बाबूजींना गाताना अडचण आली नाही. निवेदन करताना बाबूजींनी, "आपली गाण्याची वही आजच हरवली, त्यामुळे मी जरा अस्वस्थच होतो, पण रामकृपेमुळे तुमच्या मदतीनं मला प्रत्येक वेळी मोठ्या अक्षरांत गाणं मिळत राहिल्यानं कार्यक्रमात खंड पडला नाही," हे सांगितले.

कार्यक्रम खूपच छान झाला. आम्ही सर्वजण घरी आलो. तेव्हा मी ह्यांना सहज विचारले, "पिशवीत वहीव्यतिरिक्त काय काय होतं?"

"काही नाही, माझं घड्याळ व पैसे होते" म्हणाले. मी पैशाचा आकडा विचारल्यावर म्हणाले, "फक्त दीड हजार रुपये होते. घड्याळाचा पट्टा तुटल्यानं तेही पिशवीत ठेवलं होतं."

कार्यक्रम किती महागात पडला, याची मला जाणीव झाली. एवढ्या अडचणी येऊनही बाबूजी शांतपणे गाणी गात होते. त्याचेच मला, आम्हा सर्वांना खूप कौतुक वाटले.

धक्काबुक्की करणाऱ्या प्रेक्षकांची कानउघाडणी

पुण्यात रमणबागेत 'गीतरामायण'चा कार्यक्रम रामनवमीच्या दिवशी ठरला होता. कार्यक्रमाला खूप म्हणजे खूपच गर्दी होती. बहुतेक भाविक मंडळी रामनवमीचा हा कार्यक्रम चुकवत नसत. त्यामुळे शाळेचे पटांगण गच्च भरलेले होते. कार्यक्रम सुरु होण्यापूर्वी १० मिनिटे आधी दोन-चार स्वयंसेवक ह्यांच्याशी बोलायला आले. हेही त्यांच्याशी हळू आवाजात बोलत होते. त्यावेळी ह्यांचा चेहरा बराच उतरलेला दिसत

होता. त्यानंतर बाबूजी स्टेजवर गेले. तंबोरे बोलू लागले. प्रेक्षकांत एकदम शांतता होती. गायन सुरू झाले. 'स्वये श्री रामप्रभू ऐकती'.... प्रेक्षकांमध्ये कितीतरी रामचंद्र आपले स्वतःचे चरित्र ऐकत होते. निराळ्या वेषात प्रभू रामचंद्रांचा भक्त श्रीहनुमानही आपल्या प्रभूचे गायन ऐकत असणार.

बाबूजींचे गायन सुरू होतेच. पण दुसऱ्या अंतर्यावर ते गाणे एकसारखे चालूच होते. पुढे सरकत नव्हते. फिरून फिरून तोच अंतरा ऐकविला जात होता. लोकही हे ऐकत होते आणि तरीही शांत होते. काहीतरी गडबड आहे, हे मात्र प्रेक्षकांच्या लक्षात आले होते. श्री. बडगे (तबलजी) ह्यांनी वहीवर तिसऱ्या अंतर्यावर बोट ठेवले, पण बाबूजींनी त्यांचा हात बाजूला सारला व पेटीचा सूर बंद केला. स्टेजवर शांतता पसरली. नंतर बाबूजींनी घोगऱ्या आवाजात प्रेक्षकांची प्रथम क्षमा मागितली व म्हणाले, "तुम्हा सर्वांचा एवढा मोठेपणा आहे की, मी एकच अंतरा ३-४ वेळा म्हटला तरी तुम्ही शांत आहात. माझ्यावर तुमचं किती प्रेम आहे, ते दिसलं. पण आत पटांगणात कार्यक्रमासाठी येताना तुम्ही सर्वजण जर शांततेन आला असता तर माझ्यावरचं प्रेम द्विगुणित झालं असतं. रामनवमीला जसा तरुण प्रेक्षक येतो, तसाच वयस्कर प्रेक्षकही येतो. ती मंडळी आपलीही कोणी नातेवाईक आहेत, असं कोणाच्याही ध्यानात का आलं नाही? त्या मंडळींना धक्काबुक्की करून, काहींना पाडून तुम्ही आत आलात. माझ्या मनाला हे फार लागलं आहे. त्या वयस्कर प्रेक्षकांत माझी आई, बहीण, मावशी आहे, तशीच तुमचीही असणार. काही आजीमंडळींना बरंच लागलं आहे. त्याबद्दल मी त्यांची प्रथम क्षमा मागतो. परत असं कधीही होऊ देऊ नका."

वातावरणात कमालीची शांतता निर्माण झाली. तंबोरे पुन्हा सुरात गाऊ लागले. त्यांच्या सुरात बाबूजींनी आपला सूर मिसळला 'स्वये श्री रामप्रभू ऐकती...'

- ललिता फडके

(श्री. श्रीधर फडके यांच्या परवानगीने, वै. सुधीर फडके यांच्या 'जगाच्या पाठीवर' या आनंदसिद्धान्तात)